
VJERSKI ODNOSI U CRNOJ GORI 2006-2016

Ivan Jovović

There were not many topics in Montenegro in the several past decades, besides the phenomena of corruption and organised crime, which were so frequently present in public discourse like religion and the position of religious communities.

The existing state and the general deregulation in this field points to the necessity of changing the normative approach which would in view of efficiency imply the adoption of three separate legal acts: the Law on the Legal Status of Religious Communities, the Law on the Financing of Religious Communities and the Law on the Property of Religious Communities, following the adoption of the Law on Restitution of the Property of Religious Communities which is included in the agenda of the Ministry of Finance.

Malo je koja oblast u protekloj deceniji u Crnoj Gori, uz pojave korupcije i organizovanog kriminala, toliko bila zastupljena u javnom diskursu, kao što su vjerskih odnosi, odnosno položaj vjerskih zajednica.

Ne samo u Crnoj Gori, već i u na ostalim zemljama *ex* Jugoslavije, ovo jedna od najkoplemeleksnijih tema, s obzirom da nakon 1945. godine, sekularizacija nije nastupila kao proizvod prosvijećenosti društva, nego je bila izraz ideoloških pobjednika. Propašću socijalističkog sistema, vjerskim zajednicama je otvoren prostor za potpuno djelovanje. Od tog trenutka njihovi zahtjevi su uglavnom bazirani na vraćanje izgubljenog privilegovanog društvenog statusa koji su *de iure* imale u nekadašnjim državnim

formacijama. Iako je u pitanju nepunih pola stoljeća, napravljen je značajan diskontinuitet, naročito, u Crnoj Gori, zbog čega do danas postoji otežan dijalog na relaciji država – vjerske zajednice. Precizno, riječ je o odnosu aktuelne vlasti i najbrojnije vjerske zajednice – Srpske pravoslavne crkve, tj. njenih eparhija, koje imaju različite koncepcije (u cjelosti kontrarne), ne samo kada je u pitanju prošlost, nego i u pogledu budućnosti crnogorskog društva.

Neupitna je istorijska uloga tzv. tradicionalnih vjerskih zajednica u oblikovanju društvene svijesti, što je vidljivo posebno u zadnjih četvrt vijeka, s obzirom da su one ponovo postale moralni autoriteti i vrhovni arbitri za značajan dio populacije. U Crnoj Gori sve su očitiji trendovi klerikalizacije društva, kroz različite forme, što potvrđuju sociološka istraživanja, pa i ona koja je objavljivala Matica crnogorska.

Kako je riječ o aktuelnoj i akutnoj tematici, odnosno regulisanju temeljnog ljudskog prava, Matica crnogorska je upravo iz navedenih razloga raspisala konkurs za esej na temu *Crna Gora – sekularna država izložena klerikalizaciji*, koji je nažalost pokazao priličnu neizinteresovanost akademske populacije mlađe životne dobi, a što ima određene implikacije koje se ujedno tiču kvaliteta našeg obrazovnog sistema, prije svega, funkcije Univerziteta Crne Gore, kao i onih privatnih. Takođe, ovu temu zaobilaze i dežurni NVO djelatnici koji se bave zaštitom ljudskih prava, vjerovatno zbog toga što im grantovi ovdje nijesu dovoljno izdašni ili po ovom pitanju njeguju politički oportunitizam, s obzirom da su više puta saopštavali da ne žele svojim aktivizmom da doprinesu daljem „produbljenju podjela“ unutar crnogorskog društva.

Sagledavajući desetogodišnjicu od obnove nezavisnosti kroz prizmu vjerskih odnosa možemo konstatovati da su rezultati u ovoj oblasti nedostatni, uzmemo li u obzir proklamovane stavove najviših državnih funkcionera, odnosno projekcije Vlade Crne Gore. U proteklom razdoblju za pravno normiranje ovih odnosa nije bilo političkog potencijala, za rješavanje

jednog, a u međuvremenu, pokazalo se najkrupnijeg identitet-skog pitanja – statusa vjerskih zajednica, odnosno rješavanja spora unutar pravoslavne zajednice. Uostalom, mi smo jedina država *ex Jugoslavije* u kojoj je na snazi zakon iz 1977. godine. Iz današnje perspektive gotovo proročanski glase riječi sada pokojnog sociologa religije Mirka Đorđevića, koji je neposredno prije održavanja referenduma jasno ukazao da će Crna Gora relativno brzo i lako steći nezavisnost, ali da će veoma teško riješiti na pravedan način pravoslavno crkveno pitanje, koje jeste osnovno, ali ne i jedino neriješeno pitanje u sferi ovih odnosa u Crnoj Gori.

Možda je bilo nerealno očekivanje dijela javnosti da će sticanjem nezavisnosti započeti postupak donošenja zakona o položaju vjerskih zajednica, s obzirom da smo svi svjedoci da manje zahtjevna identitetska pitanja, koja su u isključivoj nadležnosti državnih organa, poput simbola, upotrebe službenog jezika, objedinjavanja akademija i slično, nijesu imala adekvatnu materijalno-pravnu primjenu, već su bila predmet dnevno-političkih kalkulacija ili klanovskih nagodbi. U cilju objektivnog pristupa treba istaći da je riječ o naslijeđenoj problematici, čiji recidivi se protežu u period socijalizma, zbog čega je dualizam dijagnoza koja karakteriše i savremeno crnogorsko društvo. Jedan njegov dio je prihvatio vrijednosti zapadnog civilizacijskog kruga, u kojem je sekularizam podrazumijevajuća odrednica. Onom drugom dijelu društva, vjerske zajednice dominantno profilišu vrijednosti svojim sljedbenicima, vraćajući im kolonijalnu svijest o neophodnosti ruskog ili novootomanskog pokroviteljstva. Partitokratski formiran administrativni aparat, tj. organi i ustanove prosvjete i kulture birokratski i deklarativno iskazuju privrženost standardima građanskog društva, pa i lojalnost samoj državi, bez ozbiljne namjere da se ideološkim konceptom suprotstave narastajućoj klerikalizaciji našeg društva.

Prihvatajući kroz ustavno određenje koncept građanske države, savremena Crna Gora jeste prepoznala nacionalnu i vjersku raznolikost kao svoj civilizacijski potencijal. U tom pogledu već su napravljeni normativni akti u obliku posebnih ugovora sa Svetom Stolicom, Islamskom vjerskom zajednicom i Jevrejskom zajednicom u Crnoj Gori, koji imaju svoju adekvatnu implementaciju, što proizlazi iz rada mješovitih komisija. Identičan model pojedinačnog regulisanja statusa vjerskih zajednica Vlada Crne Gore je iskazala i u ponudi da kroz dijalog definiše osnove Ugovora sa Pravoslavnim crkvama u Crnoj Gori, smatrajući da će na taj način biti olakšano donošenje novog zakona o slobodi vjeroispovjesti, ali dijalog je izostao.

Iako je u ovom sazivu Vlada Crne Gore, odnosno resorno ministarstvo najavljivalo donošenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica neočekivano je u planu rada za 2014. godinu došlo do promjene naziva akta, tačnije pravne terminologije. Umjesto naprijed navedenog dobili smo Nacrt zakona o slobodi vjeroispovjesti. Međutim, ostali su nepoznati razlozi za promjenu naziva akta, s obzirom da ovo ustavno načelo niko ne dovodi u pitanje, kada se manifestuje u praksi, izuzimajući sporadične slučajeve, a na što ukazuju izvještaji državnih organa i organizacija koje se bave ljudskim pravima. U suštini normativnim aktom bilo je bespotrebno razrađivati spomenuto ustavno načelo, već je trebalo determinisati položaj vjerskih zajednica u društvu kao pravnih subjekata.

Matica crnogorska je podržala Nacrt zakona o slobodi vjeroispovjesti u cilju ograničenja uticaja vjerskih zajednica zbog zastarjele zakonske regulative i pasivnosti državnih organa u postupanju prema istim. Matica je u više javnih saopštenja direktno ukazivala da se vjerske zajednice *de facto* nalaze iznad ustava. Slična konstatacija sadržana je u aktu INFORMACIJA O POTREBI DONOŠENJA PREDLOGA ZAKONA O SLOBODI VJEROISPOVJESTI, koju je Vlada Crne Gore usvojila u prvoj polovini 2014. godine, a koja je izazvala oštru reakciju svih tzv.

tradicionalnih vjerskih zajednica. Dakle, i prije sprovođenja javne rasprave u septembru 2015. godine, u principu, znalo se raspoloženje vjerskih zajednica.

Kako je već navedeno, postojeći zakon ne zadovoljava potrebe društva, jer je religija u Crnoj Gori odavno izašla iz sfere privatnog doživljaja pojedinca, zbog čega ne čudi reakcija na ponuđeni Nacrt. Po opštoj ocjeni, javna rasprava povodom Nacrta zakona o slobodi vjeroispovjesti pokazala je da su vjerske zajednice mnogo spremnije ušle u tu proceduru. Osim nekih tehničkih propusta resornog ministarstva, vidjelo se da drugi državni organi, prije svega, policija i tužilaštvo nijesu bili pripremljeni za tzv. događanja naroda, pa su svojim pasivnim odnosom gotovo legitimisali inkriminisana ponašanja pojedinaca tokom održavanja javne rasprave. I tom prilikom, Srpska pravoslavna crkva je pokazala da je nezaobilazan društveni faktor, koji dijeli prerogative suverenosti sa ostalim državnim organima. Da je stvar bila dobro pripremljena i koordinisana vidi se i po tome što su ovlašteni subjekti SPC uputili gotovo 4.500 podnesaka resornom ministarstvu u formi sugestija i primjedbi na Nacrt, čija je sadržina uglavnom bila identična. Upotreba procesnih mogućnosti, na naprijed navedeni način, može označiti i kao određeni oblik zloupotrebe prava, s obzirom da je resorno ministarstvo moralo u zakonskom, kratkom, roku dati odgovore na njih. Međutim, ostale tzv. tradicionalne vjerske zajednice, Katolička crkva i Islamska zajednica nijesu bile zadovoljne pojedinim odredbama Nacrta, a te njihove primjedbe su značile reviziju osnovnih postavki zakona.

Ono što možda više zabrinjava od loše organizovane javne rasprave, za čije posljedice se posebno interesovao Dirk Lange, Direktor EU za susjedsku politiku i proširenje, jeste odsustvo stručne i naučne javnosti, naročito univerzitetskih jedinica ili CANU, čiji naučni radnici ili saradnici gotovo da nijesu saopštili svoj stav povodom ovog pitanja. U tom kontekstu, dovoljno je pogledati Izvještaj o radu za 2015. godinu instituci-

je Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, koji nije dao Mišljenje na Nacrt zakona o slobodi vjeroispovjesti, dok je za druge prijedloge ili nacрте zakone dao Mišljenje. U izvještaju o vjerskim pravima i zaštiti od diskriminacije Zaštitnik se nije ni osvrnuo na javnu raspravu, već je težište svog rada u ovoj oblasti dao na pojedinačne slučajeve nošenja hidžaba u Rožajama. O radu ili učinkovitosti inspeksijskih organa kada su u pitanju finansijske transakcije vjerskih zajednica ili zaštita kulturnih dobara rezultati su dobro poznati. Metodom uviđaja može se doći do zaključka. Ćutanjem državne administracije vjerske zajednice su suprotno ustavnom određenju postale aktivni činilac političkog života Crne Gore.

Nacrt zakona o slobodi vjeroispovjesti bio je proslijeđen Venecijanskoj komisiji na ocjenu, ali je u međuvremenu povučen. Agenda javnih rasprava resornog ministarstva ne sadrži plan za održavanje javne rasprave o gore navedenom nacrtu u tokom 2016. godine.

Postojeće stanje, tj. opšta deregulacija u ovoj oblasti, ukazuje na neophodnost promjene normativnog pristupa, što bi u cilju efikasnosti podrazumijevalo usvajanje tri zasebna zakonska akta: 1. Zakon o pravnom statusu vjerskih zajednica, 2. Zakon o finansiranju vjerskih zajednica i 3. Zakon o imovini vjerskih zajednica, čije bi usvajanje uslijedilo nakon donošenja Zakona o restituciji imovine vjerskih zajednica, koji se nalazi u agendi Ministarstva finansija.

Imajući u vidu sve gore spomenuto, bilo bi poželjno da crnogorske institucije i organizacije u narednom periodu usvoje platformu za rješavanje ovog otvorenog pitanja i upute je najvišim državnim adresama prije oblikovanja nekog novog nacрта zakona, jer su pred nama mogući novi izazovi, poput islamskog fundamentalizma ili getoizacije određenih nacionalnih zajednica, što u krajnjem može usloviti dezintegracione procese u Crnoj Gori i dovesti u pitanje prosperitet ovog društva.